

Копилець Є. В., канд. пед. н., заступник директора з навчально-виховної роботи (Комунальний заклад «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради», м. Полтава)

«ЕКОЛОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО (ЗНАВЦІ ЕКОЛОГІЧНОГО КАЛЕНДАРЯ)» – НОВА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Продуктивним підходом до екологічної освіти учнівської молоді є організація освітнього процесу з опорою на вивчення дат екологічного календаря.

Як зазначають дослідники, екологічний календар сформувався в основному за останні півстоліття, його дати покликані привернути увагу суспільства до нагальних екологічних проблем та сформувати повагу до природи.

Прикладом вдалої спроби систематизувати інформацію про екологічні дати року для використання в освітньому процесі є роботи І.М. Санковської (Санковська, 2013; Санковська, 2014; Санковська, 2017).

Нами розроблено навчальну програму з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку, яка базується на датах екологічного календаря (Копилець, 2022).

Навчальну програму «Екологічне краєзнавство (Знавці екологічного календаря)» затверджено наказом Департаменту освіти і науки Полтавської обласної військової адміністрації від 23.08.2022 № 136, тож її можуть використовувати керівники гуртків закладів позашкільної освіти Полтавщини.

Програма основного рівня розрахована насамперед на опанування вихованцями молодшого та середнього підліткового віку і передбачає навчання упродовж одного року.

На опрацювання навчального матеріалу кожного року відводиться 216 годин, які розподілені на два блоки: власне «Екологічне краєзнавство» (166 год.) та «Туристсько-спортивна та фізична підготовка» (50 год.).

Метою навчальної програми є набуття особистістю компетентностей у процесі занять екологічним краєзнавством з опорою на вивчення екологічних дат року.

Основні завдання програми полягають у формуванні низки компетентностей: пізнавальної (уміння вивчати екологічні особливості рідного краю, екологічно доцільно використовувати природні ресурси, особистісно сприймати об'єкти дослідження, досліджуваний матеріал), практичної (уміння забезпечувати власну безпечну та екологічно доцільну життєдіяльність у польових умовах, здійснювати прості екологічні дослідження на місцевості та систематизувати їх результати), творчої (уміння та навички підготовки краєзнавчо-пошукових робіт, природоохоронних заходів, соціальної (набуття

досвіду участі в екологічних, туристсько-краєзнавчих масових заходах, здатність до співробітництва, соціальна активність, володіння культурою спілкування, свідоме ставлення до власної безпеки та безпеки оточення, формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери).

Зміст навчальної програми включає ознайомлення з поняттями «край», «рідний край», «екологічне краєзнавство», джерелами знань та методами досліджень в екологічному краєзнавстві, основними формами туристсько-краєзнавчої роботи, туристсько-краєзнавчими можливостями Полтавщини, опанування правил безпеки життєдіяльності під час занять гуртка, туристсько-краєзнавчих мандрівок.

Під час вивчення тем з екологічного краєзнавства вихованці мають опанувати матеріал щодо взаємодії людства і природи в історичній ретроспективі (поняття «природні умови», «природні ресурси», «природокористування»; вплив природних умов на розвиток суспільства, особливості природокористування та ставлення людини до довкілля у різні історичні часи; народні природничі знання, їхня тісна пов'язаність із духовним життям українців; сутність фенологічних спостережень, фенологічні спостереження та народний хліборобський календар; раціональне та нераціональне природокористування; екологічні проблеми у різні історичні часи; поняття «цінності природи»), фізико-географічного положення свого краю, типових природних комплексів Полтавщини.

Після вивчення поняття про екологічний календар та історії появи перших екологічних дат вихованці ознайомлюються із тематично систематизованими екологічними датами:

- зі збереження біологічного різноманіття,
- зі збереження навколишнього середовища,
- з енергозбереження, зі збереження місць існування,
- зі сталого розвитку,
- з глобальних загроз,
- із правового захисту.

Оскільки у навчальній програмі дати згруповані за темами, а в екологічному календарі вони розташовані вроздріб, у програмі поєднано лінійний та концентричний підходи до структурування матеріалу, а керівник гуртка під час календарно-тематичного планування самостійно визначає, які екологічні дати впродовж навчального року обрати опорними для засвоєння матеріалу тієї чи іншої теми. Це певною мірою ускладнює користування програмою, фактично наближує її до модельної.

Логічним завершенням блоку екологічного краєзнавства є тема «Взаємопов'язаність природи, населення і господарства.

Геоікологічна ситуація у краї» (заселення Полтавщини впродовж історичного часу; вплив природних умов краю на систему розселення, традиційний тип житла, промисли та галузі господарства; природа краю у культурі та мистецтві; кількість, статева та вікова структура населення краю,

свого населеного пункту, динаміка кількості населення міста (села) в ретроспективі; загальна характеристика зайнятості населення та господарства краю, свого населеного пункту; зміна компонентів природи і ПК в цілому під впливом діяльності людини: огляд за історичний період, констатація сучасного стану; прості методики екологічного моніторингу; охорона природи на Полтавщині).

З огляду на специфіку туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти, навчальною програмою також передбачено опанування тем, покликаних забезпечити:

- безпечну життєдіяльність учасників туристсько-краєзнавчих мандрівок (правила санітарії та гігієни, домедична допомога);
- туристський побут;
- організація харчування у польових умовах);
- туристсько-спортивну підготовку (орієнтування на місцевості);
- топографічна підготовка;
- туристське спорядження;
- техніка туризму;
- загальну та спеціальну спортивну підготовку вихованців.

Програма передбачає варіативність як дидактичних принципів, так і методів навчання, спрямованих на формування творчої особистості. На заняттях гуртка варто застосовувати різноманітні методи навчання залежно від віку та індивідуальних особливостей вихованців. Особливо продуктивним є інтерактивне навчання. Слід використовувати різноманітні засоби навчання: мультимедійні засоби, колекції, картографічний матеріал та ін. У методичному арсеналі, пропонованому до ознайомлення з датами екологічного календаря, фігурують вивчення рослинності та рослинного світу Полтавщини за ілюстраціями, гербарними зразками, усною народною творчістю, перегляд тематичних відеоматеріалів та їхнє обговорення, інтерактивні вправи, екологічні ігри, екскурсії, зустрічі з представниками місцевої влади, громадських екологічних організацій, активістами зоозахисних громадських організацій, природоохоронні заходи тощо.

Важливу роль відведено формуванню у вихованців практичних навичок. Екскурсії та практичні заняття є обов'язковими та необхідними складовими освітнього процесу. Вони передбачають створення умов для наближення змісту тем до реального життя. Під час проведення практичних занять доцільно надавати перевагу зорієнтованим на конкретний результат дослідженням та пошуковій роботі. Навчальною програмою передбачено підготовку та здійснення туристсько-краєзнавчих мандрівок, підготовку до зльотів та змагань та участь у них, участь у конкурсах, природоохоронних акціях тощо.

Для закріплення та реалізації набутих вихованцями за навчальний рік знань, умінь та навичок влітку передбачено проведення кількадечної туристсько-краєзнавчої експедиції (поза сіткою навчальних годин). За об'єктивної

відсутності умов для її проведення (карантинні обмеження, обмеження в умовах воєнного стану) її можна замінити на одноденну експедицію або на виконання групових чи індивідуальних проєктів за тематикою програми.

Сформульований після змісту навчальної програми прогнозований результат розкриває, що вихованці гуртка повинні знати і уміти, який досвід вони повинні набути у підсумку. Перевірку сформованості компетентностей вихованців можливо здійснювати під час проведення практичних занять у формі змагань, вікторин, конкурсів, виконання творчих завдань тощо.

Керівник гуртка в установленому порядку може вносити зміни до розподілу навчального часу на вивчення окремих тем програми з урахуванням рівня підготовки, віку, інтересів вихованців, стану матеріально-технічної бази закладу. Крім того, з огляду на варіативність можливостей відзначення екологічних дат року, їхню значну кількість керівник гуртка може використати запропоновану навчальну програму для створення на основі її структури програми на кілька років навчання.

Перелік рекомендованої літератури, наведений наприкінці навчальної програми, уміщує понад 30 публікацій – як методичні видання, тиражовані типографським способом, так і Інтернет-ресурси.

Таким чином, навчальна програма «Екологічне краєзнавство (Знавці екологічного календаря)» поєднує вивчення особливостей довкілля своєї місцевості, взаємодії людини і природи у рідному краї із вивченням дат екологічного календаря, що дає змогу розглядати екологічні процеси та явища як на місцевому, локальному рівні, так і в глобальному контексті. Маємо надію, що програма стане у пригоді освітянам-позашкільникам Полтавщини. У 2022-2023 навчальному році за нею вже почав працювати гурток екологічного краєзнавства Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради».

Копилець Є.В. Екологічне краєзнавство (Знавці екологічного календаря): навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку. Полтава, 2022. 16 с. URL: <https://www.poltavatourcenter.pl.ua/images/documents/metod/programy/ecolog-kraezn-program-2022.pdf>

Санковська І.М. Екологічний календар: методичний посібник для вчителів та класних керівників. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 28 с.

Санковська І.М. Екологічні дати року: методичні рекомендації для вчителів та класних керівників. Київ, 2013. 42 с.

Санковська І.М. Екологічні дати року: методичні рекомендації для вчителів та класних керівників. Київ: ТОВ «Людопринт-Україна з іноземними інвестиціями», 2017. 56 с.